

11. История военной прокуратуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://wiki.gvp.gov.ru/history/gvp/>
12. Конституция и конституционные акты Союза ССР 1922–1936 гг. – М., 1940.
13. Морин А. Е. Уголовное преследование нацистских преступников. Работа Советских правоохранительных органов по установлению и расследованию военных преступлений, преступлений против мира и против человечности [Электронный ресурс] / А. Е. Морин. – Режим доступа: http://dokst.ru/main/sites/default/files/dateien/texte/Morin_ru.pdf
14. Вестник Верховного Совета СССР. – 1946. – № 16.
15. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1955. – № 9. – Ст. 222.
16. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1979. – № 50. – Ст. 1021.
17. Об утверждении положения о военной прокуратуре: Указ Президиума ВС СССР от 4 августа 1981 года № 5403-Х // Ведомости ВС СССР, 1981. – № 32. – Ст. 956.
18. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ // ВВР УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
19. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ // ВВР України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

** Козачук Олена Сергіївна – аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії прокуратури України, юрист 2 класу.*

УДК 342.92

Соломія Леськів *

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено основні аспекти розвитку інституту суддівського самоврядування в Україні. Проаналізовано законодавство України з моменту проголошення незалежності України, що регламентувало інститут суддівського самоврядування. Виокремлено позитивні аспекти та недоліки суддівського самоврядування на різних історичних етапах його функціонування.

Ключові слова: суд, суддівське самоврядування, незалежність суддів, самостійність суду.

Леськів С. Р. Исторические аспекты становления института судейского самоуправления в Украине.

В статье исследованы основные аспекты развития института судейского самоуправления в Украине. Проанализировано законодательство Украины с момента провозглашения независимости Украины, регламентирующего институт судейского самоуправления. Выделены положительные аспекты и недостатки судейского самоуправления на разных исторических этапах его функционирования.

Ключевые слова: суд, судейское самоуправление, независимость судей, самостоятельность суда.

Leskiv S. The Historical Aspects of the Establishment of the Institute of Judicial Self-Government in Ukraine.

This article explores the main aspects of the development of the institution of judicial self-government in Ukraine. It is analyzed legislation of Ukraine since independence of Ukraine, which regulates institution of judicial self-government. Author determined the positive aspects and disadvantages of judicial self-government at different stages of its operation.

Keywords: court, judicial self-government, judicial independence, independence of the court.

Суддівське самоврядування виступає однією з важливих гарантій здійснення принципу незалежності судів самостійності суддів, ефективності добору професійного корпусу суддів та реалізацій їх професійних прав. Еволюція інституту суддівського самоврядування попри новизну його впровадження зазнало істотних змін.

Питання, пов'язані з діяльністю суддівського самоврядування, неодноразово розглядалися у працях вітчизняних і російських дослідників, а саме: В. Бринцева, В. Городовенка, В. Євдокімова, Ю. Жданова, В. Косарева, В. Кривенко, В. Лазарева, В. Лебедєва, І. Назарова, С. Прилуцького, В. Савицького, В. Стефановича та ін..

На сьогодні відсутнє комплексне дослідження історичних аспектів та передумов виникнення і розвитку інституту суддівського самоврядування в Україні, особливостей кожного етапу еволюції вказаного інституту. Це зумовлює підвищений інтерес до обраної теми.

Метою статті є дослідження історії впровадження та функціонування інституту суддівського самоврядування у судовій системі України.

Досягнення поставленої цілі зумовило необхідність вирішення таких завдань:

По-перше, проаналізувати передумови виникнення інституту суддівського самоврядування в Україні.

По-друге, розкрити позиції вітчизняних та іноземних вчених стосовно основних діючої системи суддівського самоврядування на кожному з етапів його розвитку.

По-третє, проаналізувати основні аспекти та етапи розвитку інституту суддівського самоврядування в Україні.

Становлення інституту суддівського самоврядування має досить глибоке історичне підґрунтя. На думку Ю. Жданова, історія суддівського самоврядування починається з 1864 року в період судової реформи у Росії, коли фактично було закріплено принцип незалежності та незмінюваності суддів та відокремлено від суду адміністрацію, а оскільки Україна, як нам відомо була у складі різних країн, судова система розвивалась під їх безпосереднім впливом [1].

Наше дослідження буде присвячене більш пізньому етапу розвитку інституту суддівського самоврядування, а саме з моменту становлення України як суверенної, незалежної та демократичної держави і до наших часів.

З моменту проголошення Верховною Радою України 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет, Україна обрала шлях до демократизації та самостійності нашої держави [2]. Але закріплення демократичних принципів не давало змоги втілити їх на практиці без проведення реформування чинного законодавства та створення механізмів для їх реалізації, оскільки на той час судова система діяла за застарілими принципами радянської системи.

Як зазначають В. Євдокимов та Ю. Полтавець на той час судова система була підвладною партійним органам, значною мірою корумпованою та переживала глибоку кризу [3, с. 5].

Першими кроками до впровадження інституту суддівського самоврядування в Україні стало проведення першого з'їзду суддів України. Як відомо, на з'їзді суддів України, у 1991 році було порушено питання про правовий статус суддів, їх повноваження та права. Вперше ідея самоврядності була закріплена на нормативному рівні у Положенні про з'їзд суддів України [4, с. 48].

Тодішня влада дійшла висновку, що виправити наявні проблеми функціонування судової системи можна лише шляхом впровадження кардинальних реформ.

28 квітня 1992 року Верховна Рада України ухвалила Концепцію судово-правової реформи в Україні, де було закріплено основні напрямки реформування судової системи. Вищевказану Концепцію було ухвалено із врахуванням зауважень і пропозицій, висловлених на з'їзді суддів в грудні 1991 року, а також окремих положень Концепцій, запропонованих Інститутом держави і права АН України, Українською юридичною академією, судами Київської, Івано-Франківської, Донецької, Луганської, Одеської, областей, Верховним Судом України, матеріалів узагальнень постійних комісій Верховної Ради України, а також пропозицій народних депутатів, окремих суддів і працівників правоохоронних органів. Головною метою судово-правової реформи і формування незалежної судової влади стала перебудова судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства.

У п. 13 розділу IV Концепції було передбачено, що органами самоврядування суддів виступають: обласні конференції суддів і з'їзд суддів України. Детальніша регламентація функціонування наведених органів суддівського самоврядування була відсутня [5].

Попри відсутність регламентації діяльності цих органів, це був вагомий крок для розвитку судової системи. Адже, якщо проаналізувати Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про судоустрій України», реалізація принципів незалежності суддів та судів, організаційне забезпечення діяльності суду входило до компетенції Міністерства юстиції

України, Головного управління юстиції в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міського управління юстиції [6]. Суддівське самоврядування як автономне утворення було відсутнім.

15 грудня 1992 року було прийнято Закон України (далі – ЗУ) «Про статус суддів». Відповідно до ст.11 ЗУ «Про статус суддів» відбулося нормативне закріплення суддівського самоврядування як гарантії забезпечення незалежності суддів [7]. Законодавець передбачив, що незалежність суддів забезпечується системою органів судового самоврядування. Суддівське самоврядування було створене з метою вираження інтересів суддів як носіїв судової влади. Механізм реалізації цих повноважень на законодавчому рівні був відсутній. Відповідно до статті 25 ЗУ «Про статус суддів» систему органів судового самоврядування склали:

- 1) конференції суддів місцевих та апеляційних судів;
- 2) збори суддів Верховного Суду України, Вишого спеціалізованого суду України;
- 3) з'їзд суддів України.

Як зазначає О. Овсяннікова, «даний Закон виявився етапним для становлення суддівського самоврядування, оскільки позначив значення даного інституту для незалежного функціонування судової влади і управління судами на демократичних засадах; визначив організаційні форми суддівського самоуправління, їх компетенцію» [8, с. 181–195].

У 1994 році був прийнятий ЗУ «Про органи суддівського самоврядування» [9]. Суддівське самоврядування стало однією з гарантій забезпечення незалежності не лише суддів, а й судів зокрема.

Правова природа суддівського самоврядування також зазнала змін. Законодавець у ст. 1 ЗУ «Про органи суддівського самоврядування» закріпив визначення суддівського самоврядування як колективного вирішення професійними суддями питань внутрішньої діяльності судів.

Було розширено систему організаційних форм суддівського самоврядування, до складу якої увійшли:

- 1) конференції суддів місцевих та апеляційних судів (крім військових та господарських судів), конференції суддів військових судів, конференцію суддів господарських судів;
- 2) збори суддів вищих спеціалізованих судів, збори суддів Верховного Суду України;
- 3) з'їзд суддів України.

Найвагомішим кроком до закріплення принципу незалежності суду та суддів стало прийняття у 1996 році Конституції України. У ній було не лише встановлено нову систему судів, а і на рівні найвищого закону закріплено принципи незалежності та недоторканності суддів.

У статті 130 Конституції України (далі – КУ) передбачено, що для вирішення питань внутрішньої діяльності суду діє суддівське самоврядування [10]. Наведені повноваження Основного Закону залишилися незмінними і до сьогодні.

Наступним кроком до регламентації суддівського самоврядування стало прийняття Закону України «Про судоустрій України» [11].

Відповідно до статті 14 Закону було закріплено положення, що незалежність суддів і самостійність судів забезпечується функціонуванням органів суддівського самоврядування.

Згідно цього Закону суддівське самоврядування створене з метою вирішення питань внутрішньої діяльності судів. Якщо здійснити порівняння з попереднім законодавством Глава 15 ЗУ «Про судоустрій України» більш деталізовано регламентувала інститут суддівського самоврядування. Суддівське самоврядування здійснювалось у формах зборів суддів, конференцій суддів, з'їзду суддів України, рад суддів та їх виконавчих органів.

На підставі вищенаведеного, можемо зазначити, що на першому етапі судової реформи, у 90-х роках ХХ століття були внесені відповідні зміни до таких законів, як: ЗУ «Про судоустрій», ЗУ «Про статус суддів», а також прийняті закони, що регламентували порядок створення та функціонування суддівського самоврядування, кваліфікаційних комісій тощо.

З прийняттям ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» [12] було встановлено порядок здійснення суддівського самоврядування для вирішення питань внутрішньої діяльності суду. Суддівське самоврядування виокремлено як одну з гарантій забезпечення самостійності судів і незалежності суддів.

Відповідно до ч. 4 ст.113 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» до завдань суддівського самоврядування входить:

- 1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади;

- 2) зміцнення незалежності судів, суддів, захист від втручання в їхню діяльність;
- 3) участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого
- 4) забезпечення судів та контроль за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;
- 5) вирішення питань щодо призначення суддів на адміністративні посади в судах у порядку, встановленому цим Законом;
- 6) призначення суддів Конституційного Суду України;
- 7) призначення суддів до складу Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в порядку, встановленому законом.

Порівнюючи попередньо наведене законодавство, відразу помітними стають зміни, що стосуються організаційних форм суддівського самоврядування.

Згідно положень ст.114 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» суддівське самоврядування здійснює покладені повноваження у наступних організаційних формах:

- 1) збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Верховного Суду України;
- 2) Раду суддів України;
- 3) з'їзд суддів України.

Чинна редакція вказаного Закону зазнала радикальних змін, оскільки до 01 січня 2015 року суддівське самоврядування функціонувало у наступних формах:

- 1) збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Верховного Суду України;
- 2) ради суддів відповідних судів;
- 3) конференції суддів відповідних судів;
- 4) Раду суддів України;
- 5) з'їзд суддів України.

Такі зміни викликані тривалою критикою надмірно розширених органів суддівського самоврядування. У Висновку Венеціанської комісії від 2010 р. вказано, що численність органів суддівського самоврядування, ідентичність наданих функцій ставить під сумнів ефективність діяльності кожного з органів суддівського самоврядування, які на перший погляд викладені у демократичному дусі, але насправді можуть викликати труднощі на практиці їх втілення і залишитися по суті декларативними повноваженнями, які потребують подальшого затвердження вищестоящими органами [13].

Тому, на нашу думку, такий крок до звуження чисельності організаційних форм суддівського самоврядування є виправданим, адже враховуючи якість функціонування, дублювання повноважень органів суддівського самоврядування, необхідність фінансування діяльності кожного з них породжували як юридичні, так і економічні нюанси, які потребували вирішення, особливо, враховуючи політичну ситуацію, яка склалась на сьогодні у нашій державі.

Також існує проблема з визначенням статусу Вищої Ради юстиції, оскільки фактично вона наділена функціями органів суддівського самоврядування, але при цьому законодавець не відніс її до таких. При цьому, на нашу думку, кваліфікаційні комісії суддів наділені занадто серйозними повноваженнями як на орган такої правової природи.

З огляду на вищезазначене, на *рис. 1* представлено еволюцію розвитку суддівського самоврядування.

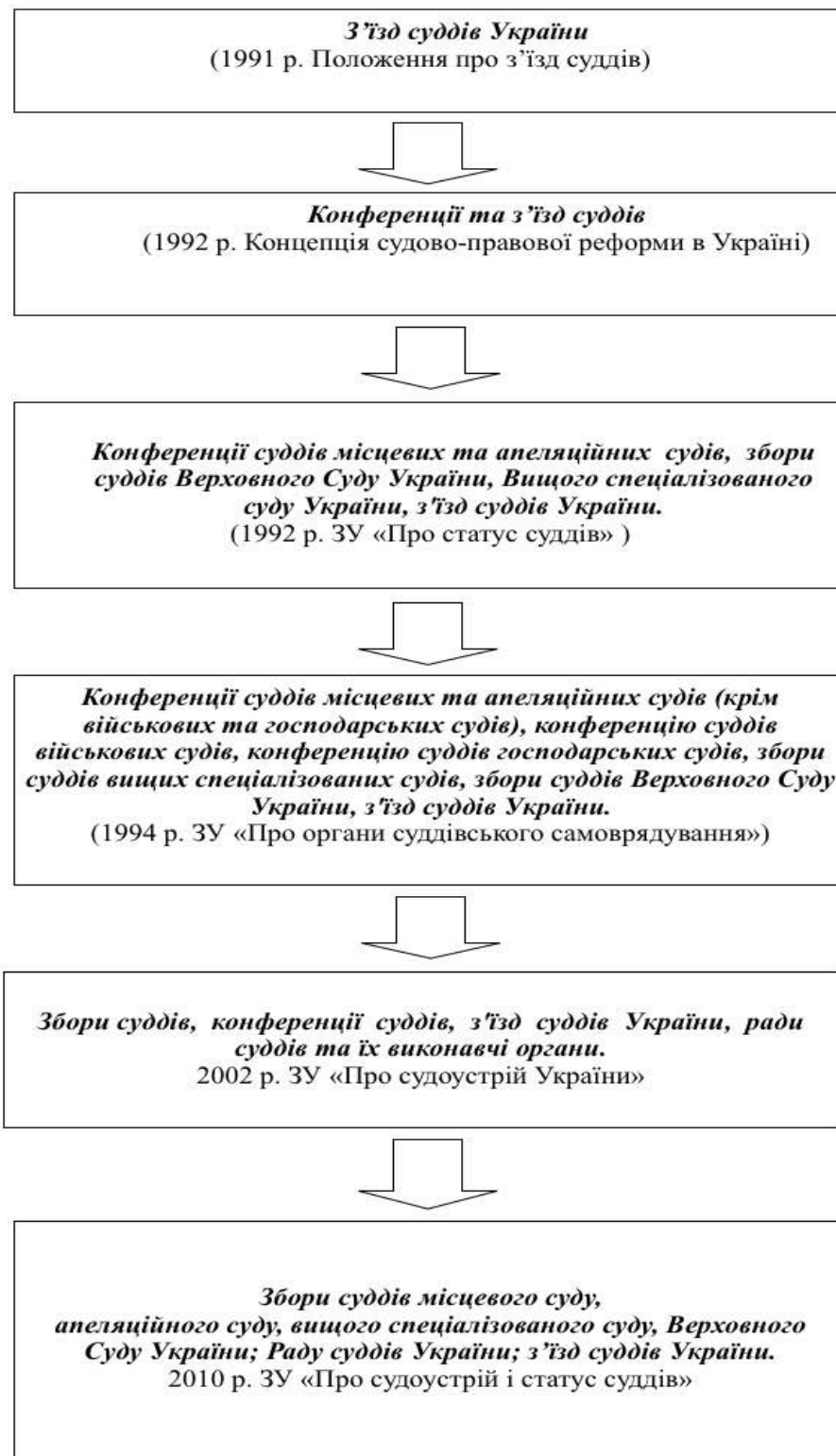

Рис. 1. Еволюція інституту суддівського самоврядування України
Джерело: сформовано автором на підставі [4, 5, 7, 9, 11, 12].

Це дає підстави зробити висновки, що попри законодавчі радикальні зміни на сьогодні існує гостра проблема з невизначеністю статусу Вищої Ради юстиції, оптимізації ефективної системи

суддівського самоврядування та імплементації міжнародних стандартів у вітчизняне законодавство.

Перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку полягають у наступному, а саме:

- ретельному дослідженні історичного досвіду функціонування суддівського самоврядування зарубіжних країн;
- розкритті проблем правового регулювання суддівського самоврядування України;
- удосконалення формування та функціонування суддівського самоврядування України.

Список використаних джерел:

1. Жданов Ю. Н. Судебные уставы России 1964 г. Опыт истории и современность : учеб. пособие / Ю. Н. Жданов, А. С. Хмелин. – М. : МЮИ МВД России, 1998. – 127 с.
2. Декларація про державний суверенітет України / Верховна Рада УРСР; Декларація від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
3. Євдокимов В. О. Витоки створення Вищої ради юстиції / В. О. Євдокимов, Ю. П. Полтавець // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 1. – С. 5–14.
4. Косарев В. І. Суддівське самоврядування: становлення і перспективи / В. І. Косарев. // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 46–48.
5. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. № 2296-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.
6. Про судоустрій України: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 05.06.1981 р. № 2022-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2022-10> (втрата чинності від 01.06.2002).
7. Про статус суддів: Закон України від 15.12.1992 р. № 2862-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2862-12> (втрата чинності від 01.01.2012).
8. Овсянніков О. О. Становлення та перспективи розвитку органів суддівського самоврядування в Україні / О. О. Овсянніков. – Х. : Нац. ун-т «ЮАУ ім. Я. Мудрого», 2013. – 286 с. – (Проблеми законності: зб. наук. пр.).
9. Про органи суддівського самоврядування: Закон України від 02.02.1994 р. № 3909-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3909-12> (втрата чинності від 01.06.2002).
10. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
11. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3018-ІІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>.
12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
13. Про Закон України «Про судоустрій і статус суддів», CDL-AD(2010)003: Спільний висновок від 18 жовтня 2010 р. № 588/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/285DC84A1EFF78FAC22577C20051A2AA?opendocument>.

** Леськів Соломія Романівна – аспірант кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури Львівського університету бізнесу та права.*